Magyarország élelmiszer-gazdasági export-versenyképességének elemzése

JUHÁSZ ANIKÓ – WAGNER HARTMUT

Kulcsszavak: export-versenyképesség, élelmiszertermékek, külkereskedelem, CMS-elemzés, egységérték.

ÖSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Magyarország élelmiszer-gazdasági exportja dinamikusan emelkedett az utóbbi évtizedben, azonban a konstans piaci részesedés (CMS) elemzés szerint szinte kivétel nélkül a piaci nagyság növekedése hozta az exportbővülést. A piaci összetételhatás a vizsgált országokban többnyire pozitív, de kis értékű, míg a versenyhatás jelentősen negatív volt, vagyis a magyar kivitel kevésbé tudott alkalmazkodni a célpiacok keresletének változásához.

A magyar agrárkivitel alakulása a vizsgált időszakban sikeresnek tekinthető Olaszország és Szlovákia esetében, ahová a piaci növekedés ütemén felül bővítettük kivitelünket. A kereslet növekedésétől, azaz a lehetőségektől elmaradó exportváltozást mértünk viszont Lengyelország és Oroszország esetében, ahol a gyengülő versenyképesség gyakorlatilag megfelezte a piaci nagyság és a piaci összetétel hatásából adódó potenciális kivitelnövekményt.

Az ár- és minőségi versenyképességet elemző számítások azt igazolták, hogy inkább a relatív olcsóbb termékek tudtak piaci pozícióikon javítani: a német piacon ez a repcemagra és a kukoricára, az olasz piacon pedig a búzára és a kukoricára volt igaz. A megvizsgált hústermékek ezzel szemben átlagos árfekvést és stabil piaci pozíciót mutattak a német és az olasz piacokon.

BEVEZETÉS

Az exportrégiók (országok) versenyképességének mérésére a konstans piaci részesedés (*constant market share*, CMS) modell az egyik lehetőség, amely a versenyképességet az országok exportpiaci részesedésében bekövetkezett változással jellemzi. A CMS-modellt az agrárkereskedelem vizsgálatára Magyarországon is számos szerző alkalmazta (*Fertő, 2001; Fogarasi, 2008; Jámbor, 2008*). A CMS-modell alapfeltevése szerint egy régió (ország) exportrészesedése egy adott piacon változatlan marad a versenyképesség azonos szintjén. Az ennek alapján felállított modell két olyan részre bontja az exportnövekményt, amely közül az egyik a referenciapiac általános növekedésével kapcsolatos (két tényezővel: a piaci nagyság hatásával, illetve a piaci összetétel hatásával jellemezve), a maradék tag pedig a versenyképességi tényező. Mivel a CMS-modell érzékeny a bázisidőszak kiválasztására, a 2001–2003 és a 2008–2010 közötti időszak átlagait hasonlítottuk össze.

Az export, illetve a külkereskedelmi versenyképesség mérésének másik megközelítése az ár és a minőség kapcsolatát felhasználó mutatók, mint például az egységérték, a relatív egységérték és a Gehlhar és Pick-féle besorolás (*Aiginger, 1997; Fischer, 2007; Gehlhar – Pick, 2002*). Az országok külkereskedelmi versenyképes-

ségének összehasonlítása során *Gehlhar és Pick* különbséget tesz az egyirányú (ha két ország között egy adott termékcsoport vonatkozásában csak export vagy import létezik) és a kétirányú külkereskedelem között. A termékcsoport vonatkozásában fennálló külkereskedelmi egyenleg és az export-import egységértékek segítségével a szerzők négy ár- és minőségi kategóriát definiáltak a két ország közötti kétirányú kereskedelemre, amiből a kétirányú kereskedelemben az első és a harmadik kategóriában szereplő termékcsoportok képviselik az ár- és minőségi versenyelőnyt, és fordítva, a második és a negyedik kategória rámutat az ár- és minőségi versenyképesség gyengeségére.

Az élelmiszer-gazdaság külkereskedelmi adatainak korábbi elemzései (*Juhász et al., 2002; Juhász – Wagner, 2009*) azt mutatták, hogy a kivitel meglehetősen dinamikusan emelkedett a csatlakozás előtti időszakhoz képest, igaz, elsősorban a feldolgozatlan (gabona) termékek esetében volt kiugró a teljesítmény. Ezzel együtt a feldolgozott termékek külkereskedelmi egyenlegének romlását nem az export visszaesése, hanem sokkal inkább az import növekedése, vagyis a belső piacokon bekövetkezett piacvesztés okozta. Az egyszerű statisztikai elemzések alapján így akár az is kijelenthető, hogy a kivitel versenyképességével minden rendben volt. Azonban fontos megnézni a lehetséges növekedéshez (potenciálhoz) mért teljesítményt és az árversenyképesség alakulását is. Az alkalmazott vizsgálati módszerek értékelése és gyakorlati tapasztalatok alapján úgy döntöttünk, hogy a fontosabb célpiacok szerint végezzük el az elemzéseket, amely így megbízhatóbb és pontosabb képet fest Magyarország export-versenyképességi helyzetéről.[1] Jelen cikkben így az öt legnagyobb (Románia, Németország, Olaszország, Ausztria, Szlovákia) élelmiszer-gazdasági célpiac részletesebb versenyképességi vizsgálatát (CMS, Gehlhar és Pick-féle besorolás, relatív egységérték és piaci részesedés összehasonlítás), illetve a többi piac esetében a CMS-modellszámítás eredményeit mutatjuk be.

AZ EXPORT-VERSENYKÉPESSÉG ALAKULÁSA A CÉLPIACOKON

Az elemzésbe vont célpiacok lefedték az összes magyar élelmiszer-gazdasági export több mint felét (2008–2010 átlagában). *A konstans piaci részesedés (CMS) elemzése szerint* a piaci nagyság hatása mindenhol pozitív volt, azaz bővülő piacokat, illetve keresletnövekedést azonosítottunk. Szinte kivétel nélkül a piaci nagyság növekedése hozta az exportbővülés nagyobb részét.

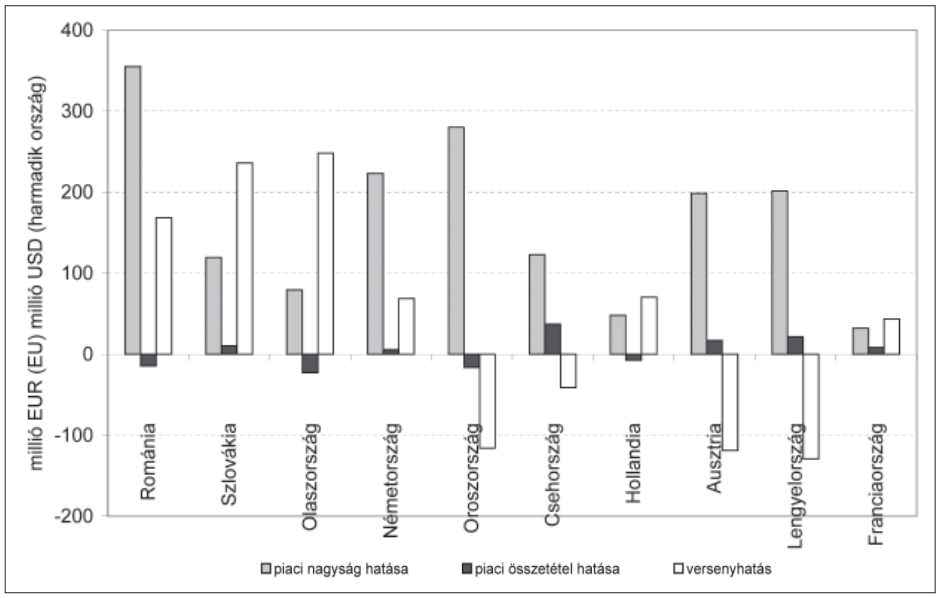
Noha a legtöbb országban növekedett a külkereskedelmi teljesítmény, ez jórészt a célpiac növekedésének (piaci nagyság hatása) volt köszönhető. A piaci összetételhatás minimális volt, 4 ország esetében kismértékben negatív (Románia, Olaszország, Oroszország, Hollandia). Ezzel szemben a versenyhatás igen változatosan alakult: 3 ország esetében jelentősen pozitív (Románia, Szlovákia, Olaszország) volt, további 3 ország esetében (Németország, Hollandia, Franciaország) kissé javult, míg 4 esetben (Oroszország, Csehország, Ausztria és Lengyelország) romlott. Összesen csupán három ország esetében nem bizonyult egyik hatás sem negatívnak, ezek a stabil teljesítményű exportcélpiacok, Szlovákia, Németország és Franciaország voltak.

NÉMETORSZÁG

A magyar élelmiszer-gazdasági kivitel szempontjából Németország 2010-ben az országok sorrendjében már csak a második legfontosabb célpiac volt Románia mögött, de 2008–2010 átlagában több mint 800

[1] A cikk az azonos című AKI-tanulmány alapján készült.

I. ábra
A konstans piaci részesedés (CMS) számítás eredménye a legfontosabb célpiacokon (2008–2010 átlagában)

Forrás: Eurostat- és Comtrade-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

millió euró árbevétellel a legfontosabbnak számított. A magyar export legfontosabb termékcsoportjai jelenleg az olajnövények, a zöldség- és gyümölcskészítmények, a gabonafélék és a hústermékek (1. táblázat).

Ennek ellenére a csatlakozás előtti három év átlagához (2001–2003) képest jelentős volt (3,9 százalékpontos) a részarány csökkenés a teljes élelmiszergazdasági kivitelből. A magyar export részesedése Németország összes élelmiszergazdasági importjából ezzel szemben a két vizsgált időszak átlagában 1,1 százalékról 1,2 százalékra nőtt, mert az oda irányuló magyar élelmiszer-gazdasági export a német piac 46 százalékos importnövekedésével szemben a két vizsgált időszak alatt 55 százalékkal emelkedett.

Az exportnövekedés tényezőkre bontása azt adta eredményül, hogy a 298 millió euró növekedés

• háromnegyedét a piaci nagyság növekedése okozta (223 millió euró);

• míg a piaci összetétel hatása 6 millió euró (2 százalék);

• a versenyhatás pedig 69 millió euró (23 százalék) volt.

A többnyire sikeres szerkezetbeli alkalmazkodást a CMS-modellszámítás viszonylag aggregált (HS-2 szintű) termékbontásban elvégzett vizsgálatai is alátámasztották. A fontosabb termékek közül az olajnövények és a növényolaj esetében a versenyhatás az exportnövekmény 83, illetve 91 százalékát magyarázta, míg a gabonaféléknél ez az érték csak 18 százalék. Negatív a versenyhatás a húskészítmények és a hústermékek esetében, ennek következtében a húskészítmények németországi exportja stagnált és a hústermékek kivitele visszaesett.

A Gehlhar és Pick-féle besorolást mélyebb termékbontásban (HS-4 szint) végeztük el (2. táblázat).

A két vizsgált időszak összehasonlítása azt mutatta, hogy a harmadik kategória

1. táblázat
A legfontosabb termékek exportértéke és részaránya az exportból Németország felé

Megnevezés	Exportárbevétel, millió euró		Részarány az összexportból, %	
	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga
Olajnövény (HS-12)	40,0	183,2	8,2	23,2
Zöldség-gyümölcs feld. (HS-20)	67,3	103,4	13,7	13,1
Gabona (HS-10)	32,1	86,0	6,5	10,9
Hústermékek (HS-02)	134,4	84,4	27,4	10,7
Húskészítmények (HS-16)	42,3	45,2	8,6	5,7
Zöldségfélék (HS-07)	41,3	42,9	8,4	5,4
Növényolaj (HS-15)	2,3	40,8	0,5	5,2
Állati takarmány (HS-23)	21,5	35,9	4,4	4,6
Gyümölcsfélék (HS-08)	27,7	30,4	5,6	3,9
Ital, szesz, ecet (HS-22)	18,4	29,4	3,8	3,7

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

részaránya az exportban és az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben kevesebb mint felére esett vissza (példa erre a húskészítmények exportja). Ha az első (például az olajnövények és a növényolaj) és harmadik kategóriát együtt nézzük, akkor a versenyképes termékek részaránya a két időszak között az exportban 93,8 százalékról 90,3 százalékra, az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben 75,4 százalékról 65 százalékra esett vissza, tehát erős átrendeződés történt az első és a harmadik kategória között. A legfontosabb magyar exporttermék piaci helyzetének változását a relatív egységérték és a piaci részesedésváltozás összevetésével vizsgáltuk meg. Pozitívumnak tekinthető, hogy a részletesebben megvizsgált tizenegy, átlagosan évi 20 millió eurónál magasabb árbevételt hozó árucsoport közül nyolcban nőtt a piaci részesedés. Ezek közül elsősorban az olajnövényeket (repce- és napraforgómag, napraforgóolaj) és a kukoricát kell kiemelni, mert ezek esetében a növekvő német import árucsoportjaiban emelkedett a piaci részesedés. Ezzel szemben a hústermékeknél (baromfihús, kolbász) piacvesztés következett be a versenytársakkal (pl.

2. táblázat
Magyarország Németországgal folytatott élelmiszer-gazdasági külkereskedelmének Gehlhar és Pick szerinti besorolása

	Export	Külkereskedelem*	Export	Külkereskedelem
	2001–2003 átlaga		2008–2010 átlaga	
1. kategória**	41,5	32,7	65,8	38,4
2. kategória	3,9	14,5	3,8	27,2
3. kategória	52,3	42,7	24,5	16,6
4. kategória	2,3	10,2	5,9	17,9

* Itt és a következőkben: Teljes élelmiszer-gazdasági külkereskedelem = Export + Import
** 1. kategória = pozitív egyenleg, alacsonyabb exportegységérték; 2. kategória = negatív egyenleg, magasabb exportegységérték; 3. kategória = pozitív egyenleg, magasabb exportegységérték; 4. kategória = negatív egyenleg, alacsonyabb exportegységérték.

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

Lengyelország) szemben, viszont a RUV-számítások szerint egy olyan terméknél (pl. kacsa) maradt fenn a piacvezető pozíció, ahol a relatív egységérték átlag alatti volt.

ROMÁNIA

Románia 762 millió euró árbevétellel (2008–2010 átlagában) Magyarország második legfontosabb exportpiaca volt. Románia felé a gabonafélék és a hústermékek a legfontosabb exporttermékek. A magyar export részesedése Románia összes élelmiszer-gazdasági importjából a két vizsgált időszak átlagában 13,4 százalékról 17,2 százalékra nőtt (3. táblázat).

A CMS-számítások azt mutatták, hogy az 509 millió euró növekedés

• 70 százalékát a piaci nagyság növekedése adta (355 millió euró);

• a piaci összetétel hatása negatív volt (–14 millió euró és –3 százalék);

• de a versenyhatás 168 millió euróval, azaz 33 százalékkal járult hozzá az eredményhez.

Ezt a sikeres szerkezetbeli alkalmazkodást a CMS-modellszámítás eredményei is részben alátámasztották, két olyan árucsoport is volt, ahol a piaci részesedés is nőtt és a piaci összetételhatás is pozitív eredményt mutatott: a tejtermékek (HS-04) és gabonafélék (HS-10). Ugyanakkor a malomipari termékek (HS-11) esetében a részesedés 11 százalékponttal csökkent. A fontosabb termékkörök vizsgálata azt mutatta, hogy az állateledelen kívül mindenhol pozitív versenyhatás mutatkozott. Az olajnövények és a növényolaj esetében a versenyhatás az exportnövekmény 79, illetve 84 százalékát, a gabonaféléknél 68 százalékot és a hústermékeknél 46 százalékot magyarázott.

A Gehlhar és Pick-féle besorolás Románia esetében azt mutatta, hogy a harmadik kategória részaránya az exportban és az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben több mint háromszorosára futott fel. Ha az első és harmadik kategóriát együtt néztük, akkor a versenyképes termékek részaránya a két időszak között az exportban 96,2 százalékról 99,3 százalékra (azaz alig létezett az adatok szerint nem versenyképes magyar áru), és az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben 81,6 százalékról 96,1 százalékra nőtt, tehát erős javulás történt az első és a harmadik kategória (például kukorica, illetve búza) szempontjából (4. táblázat).

3. táblázat

A legfontosabb termékek exportértéke és részaránya az exportból Románia felé

Megnevezés	Exportárbevétel, millió euró		Részarány az összexportból, %	
	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga
Gabona (HS-10)	43,9	142,0	23,8	20,5
Hústermékek (HS-02)	19,2	104,9	10,4	15,1
Állati takarmány (HS-23)	23,5	67,9	12,7	9,8
Növényolaj (HS-15)	3,4	61,3	1,8	8,8
Tej, tejtermék (HS-04)	4,3	45,8	2,3	6,6
Élő állat (HS-01)	31,8	40,1	17,2	5,8
Malomip. termék (HS-11)	19,8	38,1	10,7	5,5
Olajnövény (HS-12)	1,6	27,0	0,9	3,9
Cukoráruk (HS-17)	2,2	25,5	1,2	3,7
Z./gy. készítmények (HS-20)	6,9	22,6	3,7	3,3

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

4. táblázat
Magyarország Romániával folytatott élelmiszer-gazdasági külkereskedelmének Gehlhar és Pick szerinti besorolása

	Export	Külkereskedelem	Export	Külkereskedelem
	2001–2003 átlaga		2008–2010 átlaga	
1. kategória	84,5	71,6	61,7	58,5
2. kategória	1,2	10,6	0,3	2,4
3. kategória	11,7	11,0	37,6	37,6
4. kategória	2,6	6,8	0,4	1,5

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

A részletesebben megvizsgált tíz HS-4 szintű árucsoport közül nyolcban nőtt a piaci részesedés, a két csökkenő részesedésű terméknél pedig így is fennmaradt Magyarország piacvezető pozíciója. Erősen növekedett a magyar piaci részarány alapján a versenyképesség a gabonaféléknél (kukorica és búza), a hús és hústermékeknél (sertés és baromfi) és a folyadéktej esetében, ahol a versenytársakhoz képest inkább alacsony egységértékű, azaz olcsóbb árfekvésű termékek kerültek a román piacra.

OLASZORSZÁG

Olaszország a magyar élelmiszer-gazdasági kivitel szempontjából a 2008–2010 közötti időszakban az országok sorrendjében megtartotta harmadik helyét. A kivitel átlagosan 563 millió euró volt, és az olasz piac részaránya az összexporton belül még nőtt is 3,4 százalékponttal. Az exportárbevétel növekedése elsősorban a gabonaféléknél és a tejnél következett be (5. táblázat).

A magyar export részesedése Olaszország összes élelmiszer-gazdasági importjából a két vizsgált időszak átlagában jelentősen nőtt, 0,9 százalékról 1,5 százalékra – ennek oka az, hogy az olasz import csupán egyharmadával nőtt, míg a magyar élelmiszer-gazdasági export közel megháromszorozódott. Az olasz piacra végzett konstans piaci részesedéselemzés azt mutatta, hogy a 304 millió eurós exportbővülés

5. táblázat
A legfontosabb termékek exportértéke és részaránya az exportból Olaszország felé

Megnevezés	Exportárbevétel, millió euró		Részarány az összexportból, %	
	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga
Gabona (HS-10)	29,8	228,4	13,7	43,8
Tej, tejtermék (HS-04)	8,3	60,1	3,8	11,5
Hústermékek (HS-02)	75,1	55,2	34,6	10,6
Olajnövény (HS-12)	3,5	52,0	1,6	10,0
Élő állat (HS-01)	61,8	50,6	28,5	9,7
Állati takarmány (HS-23)	16,1	25,6	7,4	4,9
Zöldségfélék (HS-07)	7,8	8,1	3,6	1,6
Malomipari termék (HS-11)	0,0	6,8	0,0	1,3
Növényolaj (HS-15)	2,1	6,8	1,0	1,3
Egyéb élelmiszerek (HS-21)	0,1	4,9	0,0	0,9

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

6. táblázat
Magyarország Olaszországgal folytatott élelmiszer-gazdasági külkereskedelmének Gehlhar és Pick szerinti besorolása

	Export	Külkereskedelem	Export	Külkereskedelem
	2001–2003 átlaga		2008–2010 átlaga	
1. kategória	31,4	23,7	74,9	56,2
2. kategória	2,2	10,1	0,9	12,2
3. kategória	62,5	48,4	21,6	18,7
4. kategória	3,9	17,8	2,6	13,0

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

• több mint egynegyedét a piaci nagyság növekedése hozta, amely 79 millió eurót tett ki;

• a piaci összetétel hatása negatív volt (–23 millió euró);

• viszont a versenyhatás 248 millió eurót (81,5 százalék) tett ki.

A fontosabb termékkörök vizsgálata is azt mutatta, hogy az olajnövények és a gabonafélék esetében a versenyhatás az exportnövekmény 96, illetve 94 százalékát, a folyó tej esetében pedig 96 százalékát magyarázta. Olaszországgal szemben is negatív volt viszont a versenyhatás a hústermékek, valamint az élő bárányok esetében, ennek következtében az export mindkét terméknél visszaesett.

A Gehlhar és Pick-féle besorolás alapján a harmadik, minőségi versenyképes kategória (például a baromfihús vagy a hobbiállat-eledel) részaránya az exportban és az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben is erős csökkenést mutatott, majdnem harmadára esett vissza. Ezzel szemben nagymértékben nőtt az első kategória részesedése (a gabona- és tejexport növekedésének következtében). Ha az első és harmadik kategóriát együtt nézzük, akkor a versenyképes termékek részaránya a két időszak között az exportban 93,8 százalékról 96,5 százalékra, és az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben 72,1 százalékról 74,8 százalékra nőtt (6. táblázat).

A kilenc megvizsgált árualcsoport közül kétharmad növekvő és egyharmad csökkenő piacrészesedést mutatott. A sikertermékek közé a gabonafélék (kukorica és búza) (ahol a piaci részesedés lényegesen nagyobb lett, azonban az átlagos exportárbevétel csökkent), valamint az EU-csatlakozás óta a folyadéktej és a napraforgómag tartoztak, míg az élő bárány és a méz tovább erősítette hagyományosan jó piaci pozícióját. Negatív jelenségként értékelhető viszont, hogy az olasz piacon is csökkent a hús és hústermékek piaci részesedése mind a sertés-, mind a baromfihús esetében, kivéve a pulykahúsexportot, ahol piacvezető pozícióban jó átlagárat sikerült elérni.

AUSZTRIA

Ausztria a negatív versenyhatást mutató országok közül a magyar élelmiszer-gazdasági export szempontjából a legfontosabb piac, a 2008–2010 közötti időszakban az országok sorrendjében továbbra is a negyedik helyen állt átlagosan 439 millió euró árbevétellel, sőt részaránya az összexporton belül 0,7 százalékponttal nőtt. A legfontosabb termékcsoportok közül a gabonafélék és az olajnövények részesedése nőtt, míg a hústermékek részaránya csökkent (7. táblázat).

A magyar export részesedése Ausztria összes élelmiszer-gazdasági importjából a két vizsgált időszak átlagában viszont 5,4 százalékról 4,3 százalékra csökkent. Az osztrák piacra végzett konstans piaci részesedés (CMS) elemzés azt mutatta, hogy a majdnem 97 millió eurós exportbővülés

• majdnem kizárólag a piaci nagyság

7. táblázat
A legfontosabb termékek exportértéke és részaránya az exportból Ausztria felé

Megnevezés	Exportárbevétel, millió euró		Részarány az összexportból, %	
	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga
Gabona (HS-10)	29,6	67,8	9,9	17,1
Olajnövény (HS-12)	32,6	65,6	10,9	16,6
Hústermékek (HS-02)	79,0	51,2	26,4	12,9
Z./gy. készítmények (HS-20)	23,0	33,5	7,7	8,5
Zöldségfélék (HS-07)	35,0	21,5	11,7	5,4
Cukrászati termékek (HS-19)	2,6	21,1	0,9	5,3
Élő állat (HS-01)	1,6	18,0	0,5	4,5
Egyéb élelmiszerek (HS-21)	6,5	17,9	2,2	4,5
Húskészítmények (HS-16)	16,8	16,1	5,6	4,1
Gyümölcsfélék (HS-08)	22,5	16,1	7,5	4,1

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

növekedéséből származott (198 millió euró és 206 százalék);

- a piaci összetétel hatása csak 17 millió euró volt (18 százalék);
- a versenyhatás pedig erősen negatív –119 millió euró (–123 százalék) volt.

Az exportnövekmény és a versenyhatás alakulása Ausztria felé a fontosabb termékköröknél is ellentmondásos képet mutatott. Míg a gabonaféléknél 21 százalékos pozitív versenyhatás található, az olajnövényeknél ugyanolyan mértékű negatív versenyhatás lépett fel. Továbbá erősen negatív az értéke a hústermékek, valamint a zöldségfélék esetében, ami exportvisszaeséshez vezetett.

A Gehlhar és Pick-féle besorolás azt mutatta, hogy a harmadik kategória részaránya (pl. baromfihús) az exportban és az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben is erős csökkenést mutatott, közel kétharmadára esett vissza. Ezzel szemben nőtt három százalékponttal az első kategória részesedése (pl. gabonafélék), de sajnos a második kategória (pl. sertéshús) részesedése is 7 százalék fölé emelkedett. Ha az első és harmadik kategóriát együtt nézzük, akkor a versenyképes termékek részaránya a két időszak között az exportban 95 százalékról 83 százalékra csökkent (8. táblázat).

A részletesebben megvizsgált 12 árucsoport egyik fele növekvő, a másik csökkenő piaci részesedést mutatott, és ez a felemás

8. táblázat
Magyarország Ausztriával folytatott élelmiszer-gazdasági külkereskedelmének Gehlhar és Pick szerinti besorolása

	Export	Külkereskedelem*	Export	Külkereskedelem
	2001–2003 átlaga		2008–2010 átlaga	
1. kategória	48,8	21,4	52,0	33,9
2. kategória	0,5	25,9	7,2	21,0
3. kategória	46,2	16,9	33,0	24,8
4. kategória	4,5	35,8	7,9	20,3

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

9. táblázat

A legfontosabb termékek exportértéke és részaránya az exportból Szlovákia felé

Megnevezés	Exportárbevétel, millió euró		Részarány az összexportból, %	
	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga	2001–2003 átlaga	2008–2010 átlaga
Cukoráruk (HS-17)	0,8	69,9	1,4	16,6
Gabona (HS-10)	10,1	59,2	18,2	14,1
Hústermékek (HS-02)	4,7	45,6	8,5	10,8
Kávé, tea (HS-09)	1,3	35,7	2,4	8,5
Ital, szesz, ecet (HS-22)	3,0	33,6	5,3	8,0
Növényolaj (HS-15)	3,2	26,5	5,8	6,3
Cukrászati termékek (HS-19)	2,4	18,5	4,3	4,4
Olajnövény (HS-12)	1,4	18,1	2,5	4,3
Kakaókészítmény (HS-18)	3,8	15,7	6,9	3,7
Egyéb élelmiszerek (HS-21)	4,2	14,6	7,5	3,5

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

kép a termékpálya-elemzéseken is megmutatkozott: míg például a búza piaci részesedése nőtt, a kukoricáé csökkent, vagy például a repcemagnál megerősödött a piacvezető pozíció, míg a napraforgónál ez elveszett. A baromfihúsnál át kellett adni a német konkurenciának az első helyet – Magyarország piaci részesedése kevesebb mint felére esett vissza.

SZLOVÁKIA

Szlovákia a magyar élelmiszer-gazdasági kivitel szempontjából az EU-csatlakozás utáni vizsgált periódus átlagában, 355 millió euró árbevétellel már az ötödik legfontosabb exportpiac volt, részaránya a két vizsgált időszak alatt 5,4 százalékponttal javult. A legfontosabb magyar exporttermékek a cukoráruk, gabonafélék, hústermékek és a kávé, tea, tehát jelentős az olyan termékcsoportok aránya, amelyek nem tartoznak a hagyományos magyar exporttermékek közé (9. táblázat).

A magyar export részesedése Szlovákia összes élelmiszer-gazdasági importjából átlagosan majdnem 8 százalékponttal nőtt, 5,6 százalékról 13,5 százalékra. A CMS-modellszámítások Szlovákia esetében azt mutatták, hogy a 365 millió eurós magyar exportnövekedés

- 33 százalékát a piaci nagyság növekedése (119 millió euró);
- 3 százalékát a piaci összetétel hatása (10 millió euró);
- 64 százalékát a versenyhatás (236 millió euró) adta.

Szlovákia tehát azon kevés ország közé tartozott, amely felé mindhárom exportnövekedési modellt tényező pozitív volt. Vagyis a Szlovákiába irányuló kivitel esetében a konstans piaci részesedésszámítás alapján jelentősen nőtt Magyarország export-versenyképessége. A fontosabb termékkörök vizsgálata szerint is az exportnövekmény mindenhol pozitív versenyhatással párosult. A legnagyobb százalékos részarány a cukoráruknál (96 százalék) és a kávé, tea, fűszerek termékkörben (86 százalék) figyelhető meg, ezzel szemben a gabonaféléknél (65 százalék) és a hústermékeknél (41 százalék) lényegesen kisebb volt a versenyhatás értéke.

A Gehlhar és Pick-féle besorolás szerint a harmadik kategória részaránya az exportban (pl. sertés- és baromfihús) és az összes élelmiszer-gazdasági külkereskedelemben

10. táblázat
Magyarország Szlovákiával folytatott élelmiszer-gazdasági külkereskedelmének Gehlhar és Pick szerinti besorolása

	Export	Külkereskedelem*	Export	Külkereskedelem
	2001–2003 átlaga		2008–2010 átlaga	
1. kategória**	52,7	29,5	28,8	20,9
2. kategória	11,2	26,4	4,3	10,2
3. kategória	24,7	14,2	57,5	44,5
4. kategória	11,4	29,9	9,4	24,5

Forrás: Eurostat-adatok alapján az AKI Élelmiszerlánc Elemzési Osztályán készült számítások

is erős növekedést mutatott, több mint 2,3-szorosára nőtt. Ezzel szemben közel felére csökkent az első kategória részesedése (pl. kukorica). Ha az első és harmadik kategóriát együtt nézzük, akkor a versenyképes termékek részaránya a két időszak között az exportban 81,5 százalékról 86,3 százalékra nőtt (10. táblázat).

A HS-4 szintű vizsgálatoknál is minden esetben javult Magyarország piaci részesedése. A többi célpiaccal ellentétben a szlovák piac felé a húsexport is javított versenyképességén. Némileg beárnyékolta a pozitív képet, hogy a vizsgált termékek között több olyan is szerepelt (cukor, kávé stb.), amely nem éppen hagyományos magyar exportcikknek számított. A megnövekedett export-versenyképesség így inkább az eurózónából érkező bevásárlóturizmusra, a jelentős áfakülönbség kihasználására épülő külkereskedelmi ügyletekre és a nagy nemzetközi cégek tevékenységére utalt.

TOVÁBBI FONTOS ÉLELMISZER-CÉLPIACOK ELEMZÉSE

Hollandia az összesített listán Magyarország hatodik legfontosabb exportpiaca volt – 2008–2010 átlagában 247 millió euró árbevétellel –, részaránya az összexporton belül alig változott. A holland piacra végzett konstans piaci részesedéselemzés – az olasz vizsgálathoz hasonlóan – azt mutatta, hogy a 111 millió eurós exportbővülés több mint 43 százalékát a piaci nagyság növekedése hozta, amely 48 millió eurót tett ki. A piaci összetétel hatása itt is negatív volt (–7 millió euró), tehát nem tudtuk az importszerkezet változásából származó előnyöket kihasználni. Pozitív tény, hogy a versenyhatás 70 millió euró (64 százalék) volt, azaz a közvetlen versenytársakkal szemben Magyarország helyt tudott állni. Elgondolkodtató viszont az, hogy csak két olyan árucsoport található, ahol a piaci részesedés is nőtt és a piaci összetételhatás is pozitív eredményt mutat: a gabonafélék (HS-10), valamint az olajos magvak (HS-12). Az árualcsoport-szintű elemzés szerint is a gabonafélék (búza és kukorica) kiviteléből származott a növekedés oroszlánrésze. Az olajos növényekből is több árut vittek a holland kereskedők, míg napraforgónál megmaradt a piacvezető szerep, a vizsgált árualcsoport közül egyedüli csökkenő piacrészesedésű repcénél a versenytársak szereztek nagyobb részesedést a bővülő holland piacból.

Lengyelország a magyar élelmiszergazdasági kivitelnek már csak a hetedik legfontosabb exportpiaca volt 2008–2010 átlagában (227 millió euró), a részarány-növekedés is igen mérsékelt, csak 0,3 százalékpontos volt. A lengyel CMS-elemzések hasonlóságokat mutattak az osztrák piac elemzésével, a több mint 94 millió eurós exportbővülés majdnem kizárólag a piaci nagyság növekedéséből származott, amely 202 millió eurót tett ki (214 százalék). A piaci összetétel hatása csak 21 millió euró volt (23 százalék), tehát csak kismértékben

valósult meg az importszerkezet változásából származó előnyök kihasználása. A versenyhatás pedig –129 millió euró (–137 százalék) volt, azaz a közvetlen versenytársakkal szemben jelentős pozícióvesztés történt a lengyel piacon is. Az összes árucsoport közül csak a gabonaféléknél (HS-10) nőtt a piaci részesedés és a piaci összetételhatás is.

Csehország a magyar élelmiszer-gazdasági kivitel szempontjából 211 millió euró árbevétellel a nyolcadik legfontosabb exportpiac volt 2008–2010 átlagában, így részaránya 0,7 százalékpontos javulást mutatott. Az árucsoportok szerinti bontás alapján a CMS-számítások azt mutatták, hogy a 119 millió euró növekedést teljes mértékben (104 százalék) a piaci nagyság növekedése adta, amely 123 millió euró volt. A piaci összetétel hatása 37 millió euróval és 31 százalékkal járult hozzá az eredményhez, míg a versenyhatás negatív volt (–41 millió euró és –35 százalék). Csehország felé tehát csökkent Magyarország versenyképessége a konkurenciával szemben. Három olyan árucsoportot találtunk, ahol a piaci részesedés is nőtt és a piaci összetétel hatás is pozitív eredményt mutatott: az egyéb élelmiszerek (HS-21), az ital, szesz, ecet (HS-22) és az állati takarmányok (HS-23). Ugyanakkor a hústermékek (HS-02) árucsoport esetében a részesedés 10 százalékponttal csökkent.

Franciaország a magyar élelmiszer-gazdasági kivitel szempontjából 2008–2010 átlagában 175 millió euró árbevétellel a kilencedik legfontosabb exportpiac volt, gyakorlatilag változatlan részesedéssel. Franciaország is azon kevés ország közé tartozott, amely felé mindhárom exportnövekedési modelltényező pozitív volt. Az árucsoport szerinti bontás alapján a CMS-számítások azt mutatták, hogy a 84 millió eurós növekedés 38 százalékát a piaci nagyság növekedése (32 millió euró), 10 százalékát a piaci összetétel hatása (8 millió euró) és 52 százalékát a versenyhatás (44 millió euró) adta. Franciaország felé tehát, ha csak kismértékben is, de nőtt a versenyképesség a konkurenciával szemben, amit a részletes egységérték-számítások is alátámasztottak. Két olyan árucsoport is volt a fontosabbak közül, ahol a piaci részesedés is nőtt és a piaci összetételhatás is pozitív eredményt mutatott: a tejtermékek (HS-04) és az állati takarmányok (HS-23), de egyébként Franciaország felé nem történtek nagyobb szerkezetbeli változások. Ennek ellenére Magyarország csak marginális szereplője maradt a francia piacnak, hat fontosabb áruosztállyal, amely közül háromban nőtt a piaci részesedés, de éppen a korábban jelentősebb piaci részarányt felmutató termékeknél (baromfihús, kukorica és méz) romlott a piaci pozíció.

Oroszország a magyar élelmiszer-gazdasági kivitel szempontjából 2010-ben az országok sorrendjében 230 millió dollár exportárbevétellel és közel 3 százalékos részaránnyal már csak a 10. legfontosabb célpiac volt. A CMS-elemzés azt mutatta, hogy ebből a piaci nagyság hatása 280 millió dollár (18,2 százalék), a piaci összetétel hatása –16 millió dollár (–11 százalék) és a versenyhatás –116 millió dollár (–65,8 százalék) volt. Ez azt jelentette, hogy a 148 millió dolláros javulást kizárólag az oroszországi kereslet növekedése eredményezte. De mind a piaci összetételhatás, mind a versenyhatás negatív volt, tehát csak részben tudott Magyarország versenyezni Oroszország egyes termékcsoportok iránt erősen növekvő importjának kielégítéséért. Az élő állat (HS-01) exportban sikerült jelentősen megnövelni a piaci részesedést, a piaci összetételhatás ebből csak közel egyharmadot jelentett. A húsexport (HS-02) több mint háromszorosára nőtt, de a részarány csak minimálisan növekedett. A háromszorosára nőtt orosz zöldség- és gyümölcskonzerv-importból is csak kismértékben sikerült részesedni, a részarány 7,7 százalékponttal még vissza is esett.

Összefoglalóan elmondható, hogy a konstans piaci részesedés (CMS) elemzése szerint a piaci nagyság hatása minden vizsgált piacon pozitív volt, azaz bővülő piacok, illetve keresletnövekedés azonosítható. A versenyhatással fémjelzett export-versenyképesség azonban a piacok több mint felén csökkent. A pozitív példák élére kívánkozott Olaszország és Szlovákia, ahol az exportnövekmény nagyobbik részét a javuló versenyhatás révén érte el Magyarország. A negatív példák közül Lengyelországot kell kiemelni, ahol a gyenge versenyhatás megfelezte a piaci nagyság és a piaci összetétel hatásából adódó potenciális növekményt. Az ár- és minőségi versenyképességet elemző számítások a gabonafélék és az olajnövények esetében azt igazolták, hogy inkább a relatív olcsóbb termékek tudtak piaci pozícióikon javítani: a német piacon ez a repcemagra és a kukoricára, az olasz piacon pedig a búzára és a kukoricára volt igaz. A megvizsgált hústermékek ezzel szemben átlagos árfekvést és stabil piaci pozíciót mutattak a fontosabb piacokon.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Aiginger, K. (1997): The use of unit values to discriminate between price and quality competition. Cambridge Journal of Economics, 21, 571-592. pp. – (2) Fertő I. (2001): A magyar mezőgazdasági kereskedelem ex-post versenyképessége az Európai Unióban. Európa Fórum 1., 59-74. pp. – (3) Fischer, C. (2007): Food quality and product export performance. An empirical investigation of the EU situation. 105th EAAE Seminar, Bologna, Italy March 8-10, 2007., p. 24. http://www.bean-quorum.net/EAAE/pdf/EAAE105_Paper030.pdf – (4) Fogarasi J. (2008): Hungarian and Romanian Agri-Food Trade in the European Union. Management, Leto 3, Stevilka 1, Pomlad 2008, ISSN 1854-4223, 3.-13. pp. – (5) Gehlhar, M. – Pick, D. (2002): Food trade balances and unit values: What can they reveal abaut price competition? Agribusiness: An International Journal, 18 (1) 61-79. pp. – (6) Jámbor A. (2008): A magyar gabonafélék versenyképessége a nemzetközi kereskedelemben. PhD-értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani doktori iskola, Budapest – (7) Juhász A. – Wagner H. (2009): Kísérlet a kör négyszögesítésére. Magyar Mezőgazdaság 64 évf. 28. sz. 12-14. pp. – (8) Juhász A. – Kartali J. – Wagner H. (2002): A magyar agrár-külkereskedelem a rendszerváltás után. Agrárgazdasági tanulmányok 9. sz. AKI, Budapest

TARTALOM

Kosztolányi Dezső: A játék 487

TANULMÁNY

Fertő Imre – Bakucs Zoltán: Szerződéses kapcsolatok az élelmiszerláncban és a szerződések kikényszeríthetősége 488

Törőné Dunay Anna: A Közös Agrárpolitika reformja – új lehetőség a felzárkózásra? 500

Kozák János: A világ libahústermelésének és -kereskedelmének alakulása az elmúlt évtizedekben 512

Gáspár Andrea: Mezőgazdasági egyéni vállalkozók adóterhének alakulása Magyarországon (2000–2010) 522

Juhász Anikó – Wagner Hartmut: Magyarország élelmiszer-gazdasági export-versenyképességének elemzése 530

SZEMLE

Csete László: Erdei Ferenc politikai életrajzáról – könyvismertető 542

KRÓNIKA

Romány Pál: Élelmezési Világnap 2012 545

Katonáné Kovács Judit: A tanár, a tudós és az ember – A 70 éves Szabó Gábor professzor köszöntése 548

„Hensch Árpád nyomdokain" – konferenciafelhívás 554

Kérdések a **Gazdálkodás** várható szerzőihez, illetve olvasóihoz 559

Előfizetési felhívás 563

Summary 555

Contents 558